

kalmak üzere mahreç pâyesinin verilmesi Sultan Reşad'ın bir iradesiyle sağlanmıştı (a.g.e., IV, 1095). Bütün bu faaliyetlerin idaresi ise Ders Vekâleti'ne, dolayısıyla meşihat makamına verilmişti. 24 Cemâziyelâhir 1337 (27 Mart 1919) tarihli Dersîâm Efendilere Tevcih Olunacak Cihât Hakkında Nizamnâme'nin birinci maddesinde, öteden beri Ders Vekâleti'nce dersiâmlara tevcih edilgelene tefsir, hadis, dersiyeye ve vâiziye gibi görevlerle (cihât) kürsü şeyhliğinin verilmesi yetkisinin şeyhülislâmlık makamına ait olduğu belirtilmektedir (BA, DÜİT, nr. 15/2-12; *Ceride-i İlmîyye*, IV, 1381).

Dersîamlık görevi, genellikle İstanbul'da başta Fâtih olmak üzere Süleymaniye ve Beyazıt gibi büyük camilere nisbet edilerek dersiâmlar "Fâtih dersiâmlarından, Beyazıt dersiâmlarından" şeklinde anılmıştır. Dersiâmlar cami derslerini umumiyetle sabah namazı ile öğle namazı arasında verirler, halka açık olan bu derslere her kesimden birçok kimse katılırdı. Tarihçi Lutfî Efendi, Fâtih Camii dersiâmlarından Yerköylü Hoca Ali Efendi'nin sabah derslerine devam ettiğini belirtmektedir (*Târih*, XIV, 70). Dârülfünunun ilk açıldığı dönemde muhtemelen dersiâmlık geleneğinin bir devamı olarak bazı derslerin hoca efendiler tarafından halka açık olarak verildiği bilinmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarına ait Diyanet teşkilâtında dersiâmlara da yer verilmiş, özellikle taşra teşkilâtında dersiâmlar müftü ve müftü müsevvidinden sonra üçüncü sırayı almıştır. Bu unvana sahip olanlara devlet bütçesinden müftülükler kanalıyla "dersîâm cedveli"nden maaş tahsis edilmiş ve unvanlarını kaydı-hayat şartıyla kullanabilmişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA :

T SMA, D, nr. 9015; BA, İrade-Dahiliye, nr. 12.504; BA, İrade-Mecelis-i Vâlâ, nr. 2268, 3263; BA, İbnülemin-Tevcihat, nr. 1800; BA, DÜİT, nr. 15/2-12; *Düstur*, Üçüncü tertip, Ankara 1929, III, nr. 313; XIV (1933), nr. 2171, s. 600; XVIII (1937), nr. 3092, s. 66; *Ceride-i İlmîyye*, İstanbul 1332-41, IV, 1049, 1095, 1143, 1185, 1248, 1283, 1286, 1381; V, 1483, 1484-1485; Selânikî, *Târih* (İpşirli), II, 747-748; Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 650, 697; Şeyhî, *Vekâyi'u'l-fuzalâ*, II, bk. İndeks; Lutfî, *Târih*, I, 17; XIV, 70; *Evkâf-ı Hümâyun Nezâretinin Tarihçe-i Teşkilâtı ve Nüzzârın Terâcim-i Ahvâlî*, İstanbul 1335, s. ...; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 531, 539, 574; Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara 1986, s. 63, 64; Erünsal, *Türk Kütüphaneleri Tarihi II*, s. 104; Bahaeddin Yediyıldız, *Institution du vaqf au XVIII^e siècle en Turquie, étude socio-historique*, Ankara 1990, bk. İndeks; Mübahat S. Kütükoğlu, "1869'da Faal İstanbul Medreseleri", *TED*, sy. 7-8 (1976-77), s. 286-295; Pakalın, I, 427.



MEHMET İPŞİRLİ

DERTLİ

(1772-1846 [?])

Türk saz şairi.

Bolu'nun Reşadiye (Çağa) nahiyesine bağlı Şahnalar köyünde doğdu. Asıl adı İbrâhim'dir. Babası Karahüseyinoğulları'ndan Ali Ağa'dır. Çocukluğu çobanlıkta geçti, babası ölünce nahiyenin âyanı Halil Ağa tarlalarını zorla elinden aldı. Bir süre Deveciler köyünde bir akrabasının yanında kaldı, daha sonra İstanbul'a gitti. O yıllarda devlet Anadolu'dan İstanbul'a gelip yerleşmeyi uygun bulmadığından o da İstanbul'da barınmayarak geri döndü. Konya'da Hacı Âsim adlı bir kahvecinin yanında üç yıl çıraklık yaptı. Daha sonra Mısır'a gitti, orada on yıl kaldı. Konya'da ve Mısır'da hem çalıştı hem de âşık kahvelerine gitti, bu arada tekkelerde de bulundu. Tekrar köyüne dönünce evlendi, bu evlilikten iki oğlu oldu.

Âşık Dertli gezdiği yerlerde hareketli bir hayat yaşamış olduğu için aile mesuliyetini omuzlarında taşıyabilecek istikrardan uzak, derbeder bir hayata alışmıştı. Bu yüzden ailesini köyde bırakarak tekrar gurbete çıktı. Anadolu'yu bir uçtan bir uca gezdi. Sivas, Ankara, Çankırı ve Amasya'da âşık meclislerinde pek çok kimseyle tanıştı, saz çalıp şiirler söyledi. 1825'te tekrar İstanbul'a gitti. Şehrin meşhur âşıklarının bulunduğu Beşiktaş, Tahtakale ve Tavukpazarı'ndaki kahvelerde saz çalarak adını duyurdu. Hem sesinin güzel olması hem de iyi saz çalması âşık fasıllarında ve zengin konaklarında büyük ilgi görmesine sebep oldu. Çözdüğü muammalarla kazandığı mükâfatları meslektaşları arasında paylaşarak haklı bir şöhrete kavuştu ve üstat olarak tanındı. Bir süre sonra İstanbul'da bulunan eski Bolu mutasarrıfı Hüsrev Paşa'ya intisap etti ve onun şamdan ağası oldu. II. Mahmud'un yaptığı fes inkilâbı başlangıçta halk arasında tepkiyle karşılandığından Hüsrev Paşa Dertli'yi teşvik ederek "fes" redifli bir kaside yazdırdı. Fesi ve fes giymeyi övdüğü bu kasidesiyle sarayın iltifatını kazanan Dertli'ye Çağa âyanlığı verildi. Fakat derbederliği, içkiye düşkünlüğü ve bilhassa toplanan vergilerin büyük bir kısmını zimmetine geçirmesi yüzünden kısa zamanda bu görevden azledildi; birden bire her şeyini kaybederek sefil ve perişan oldu. 1840'ta Bilecik'e bağlı Gölpazarı kasabasında intihara bile teşebbüs etti. Önceleri Lutfî mahlası-

nı kullanırken bu olaydan sonra artık Dertli mahlasını kullanmaya başladı. Ancak bir müddet sonra Bolu defterdarı Hüsnü Efendi'nin himayesi altına girdi. Bir yere bağlanıp kalmaktan hoşlanmayan Dertli yine gurbete çıktı; bu defa Ankara eşrafından Alişan Bey'in himayesine girdi ve onu öven şiirler söyledi. Bir süre sonra Ankara'da Alişan Bey'in konağında öldü. Ölüm yılı kaynaklarda 1845, 1846 ve 1848 olarak değişik şekilde verilmektedir. Dertli'nin mezarı, Bolu-Gerede karayolu üzerinde Bolu'nun Yeniçağa ilçesinin Şahnalar köyündedir.

Dertli, XIX. yüzyılda Erzurumlu Emrah ve Seyrânî'den sonra âşık edebiyatının en tanınmış temsilcisidir. Birkaç çırak yetiştirdiği gibi kendisinden sonra gelen âşıklar üzerinde de etkili olmuştur. Ancak içkiye düşkünlüğü ve derbeder haliyle halkın bağlı olduğu dinî değerlere ters düşmüş, kendi yaşayışına daha uygun bulduğu Bektaşî tekkelerindeki serbest telakkileri benimsemiştir. Bu da şairin aleyhinde birtakım kanaatlerin oluşmasına sebep olmuştur. Şiirlerinde divan şairlerinden Fuzûlî ve Bağdatlı Rûhî'nin, halk şairlerinden Âşık Ömer, Gevherî, Kaygusuz Abdal ve Pir Sultan Abdal'ın tesirleri kendini gösterir. XIX. yüzyılın diğer halk şairlerinde görüldüğü gibi Dertli de hem aruz hem hece vezniyle şiirler söylemişse de onun başarılı olduğu tür hece veznidir. Şiirleri pek çok yabancı kelime ve terkiplerle dolu olmasına rağmen belli bir lirizme sahiptir. Elinde sazı diyar diyar dolaşan Dertli, zaman zaman köyünde sefil bıraktığı ailesini ve çocuklarını hatırlamış, bu durumu çok hazin bir şekilde şiirlerinde dile getirmiştir. *Divân-ı Dertli* (İstanbul 1299, 1329) adıyla taş baskısı olarak birkaç defa basılmış olan divanın en güvenilir neşri Ahmet Talat (Bo-



Dertli'nin matbu divanının ilk sayfası (İstanbul 1299)

lu 1928) ve Haşim Nezihî Okay (İstanbul 1954) tarafından yapılanlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Talât [Onay], *Âşık Dertli: Hayatı ve Divânı*, Bolu 1928; a.mlf., "Dertli ve Seyrânî Eseri Münasebetiyle", *TFA*, sy. 62 (1954), s. 1006-1008; S. Nüzhet Ergun, *Bektâştî Şairleri*, İstanbul 1930, s. 53-55; Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, III, 772-787; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, II, 886-889; Cahit Öztelli, *Dertli-Seyrânî (Hayatı, Sanatı, Şiirleri)*, İstanbul 1953, s. 3-10, 27-53; H. Nezihî Okay, *Bolulu Dertli: Divânı, Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul 1954; Rıza Tevfik'in *Tekke ve Halk Edebiyatı ile İlgili Makaleleri* (haz. Abdullah Uçman), Ankara 1982, s. 96-97, 103-104, 163, 340; Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, İstanbul 1983, s. 127-128; Şemsettin Kutlu, *Dertli*, Ankara 1988; Cevdet Canpulat, "Dertli ve Seyrânî", *TFA*, sy. 61 (1954), s. 971-973; Hüsnü Kınaylı, "Dertli", *İst.A*, VIII, 4471; Turgut Karabey, "Dertli, İbrahim", *TDEA*, II, 253-255.



NURİ YÜCE

DERVEZE, Muhammed İzzet

(محمد عزت دروزة)

Muhammed İzzet b. Abdilhâdî b. Dervîş
(1888-1984)

Filistin direniş hareketi içinde
aktif rol alan
Arap fikir ve siyaset adamı,
müfessir ve tarihçi.

21 Haziran 1888'de Filistin'in Nablus şehrinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada yaptı. Maddî imkânsızlıklar yüzünden öğrenimine devam edemediğinden on sekiz yaşında memuriyete başladı. 1906-1918 yılları arasında Suriye'de posta ve telgraf idaresinin değişik kademelerinde memur, müdür ve müfettiş olarak çalıştı. Kısa bir süre Amman'da Emîr Abdullah b. Hüseyin'in divanında sekreterlik görevinde bulundu (1920). Filistin'in İngilizler tarafından işgal edilmesinden sonra 1927'ye kadar eğitim alanında çeşitli görevler üstlendi ve Medresetü'n-necâhî'l-vataniyye'nin müdürlüğünü yaptı (1922-1927). 1928 yılında Nablus'ta İdâretü'l-evkâfî'l-İslâmiyye'de müdürlük görevine başladı, 1932'de Filistin İslâmî Vakıflar İdaresi genel müdürlüğüne getirildi. 1936 yılında İngilizler'e karşı başlayan Filistin ayaklanmasında aktif rol aldığı gerekçesiyle görevinden uzaklaştırıldı ve Filistin'de ikamet etmesi yasaklandı (1937). Bundan sonra bir daha memuriyet yapmadı.

Derveze resmî görevlerinin yanı sıra 1906'dan itibaren Osmanlı Devleti'ndeki fikir hareketleriyle de yakından ilgi-

lendi. Posta ve telgraf idaresinde iken İttihatçılar'ın gizli neşriyatını takip ederek bunların etkisinde kaldı. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne üye oldu. Arap milliyetçiliği hareketlerinde aktif rol olarak Osmanlı idaresindeki Arap vilâyetlerinde adem-i merkezîyetçi idareler tesis etmek isteyen parti ve cemiyetlerin kuruluşuna öncülük etti. 1911'de Nablus'ta kurulan el-Cem'iyyetü'l-ilmîyyetü'l-Arabiyye, 1912'de Beyrut'ta kurulan ve büyük yankılar uyandıran el-Cem'iyyetü'l-İslâhiyye bunlar arasındadır. 1914-1920 yıllarında Hizbü'l-Lâmerkeziyye'nin üyesi ve sekreteri olarak çalıştı. 1921-1932 arasında Kudüs'te el-Mü'temerü'l-Arabiyyü'l-Filistîniyye üyelik ve sekreterliği, el-Mü'temerü's-Süriyyü'l-âm üyeliği, anayasa danışmanlığı, Hizbü'l-istiklâl ve el-Cem'iyyetü'l-Arabiyyetü'l-Filistîniyye kurucu üyeliği, 1936'da el-Hey'etü'l-Arabiyyetü'l-ulyâ'da bağımsızlık partisi temsilciliği gibi görevlerde bulundu. 1933'te İngilizler aleyhine Yafa şehrinde düzenlenen gösterilerde başından yaralandı. 1937-1939 yılları arasında Dimaşk'taki Filistin direniş hareketinin idarî ve malî sorumlusu olarak çalıştı. Derveze bu faaliyetleri yüzünden defalarca idarî takibata uğradı. 5 Haziran 1939'da Dimaşk'ta Fransız askerî mahkemesince Filistin direniş hareketlerini yönlendirdiği ve propaganda yaptığı gerekçesiyle tutuklandı. 3 Kasım 1940 tarihine kadar süren tutukluluk süresince Kur'an-ı Kerim'i ezberlediği gibi bazı eserlerini de burada kaleme aldı. Cezası tamamlanmadan kısa bir müddet önce Suriye'deki Fransız askerî yönetiminin çökmesi üzerine serbest kaldı. Ancak Suriye'yi işgal eden İngilizler'in baskılarına dayanamayarak 1940 yılında Türkiye'ye kaçtı. Fakat ülkeye izinsiz girdiği için tevkif edilerek Manisa Hapishanesi'ne gönderildi. Derveze başta on iki ciltlik tefsiri olmak üzere eserlerinin bir kısmını burada yazdı. 1945'te Suriye'ye döndü. 1948 yılında siyasî faaliyetleri bırakarak kendisini ilmî çalışmalara verdi ve 26 Temmuz 1984'te Şam'da öldü.

Muhammed İzzet Derveze, eserleri ve makaleleriyle Arap milliyetçiliğinin oluşmasını ve Filistin direniş hareketinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır.

Eserleri. Derveze'nin elli civarında eseri yayımlanmıştır. Ayrıca muhtelif dergi ve gazetelerde neşredilmiş çok sayıda makalesi ve radyo konuşmaları vardır.

Önemli eserleri şunlardır: 1. *Havle'l hareketi'l-Arabiyyetü'l-hadîse* (I-VI, Sayda 1951-1953). Suriye'deki Osmanlı hâkimiyeti dönemini ve daha sonraki gelişmeleri, Lübnan, Suriye, Kuzey Afrika'da Fransız sömürgeciliğini ve buna karşı başlatılan Arap direnişini, Suriye ve Lübnan'ın kurtuluşunu, Filistin'deki İngiliz ve Siyonistler'in emperyalist hareketlerini, Araplar'ın bunlara karşı direnişlerini ve Arap dünyasının diğer meselelerini ele almaktadır. 2. *et-Tefsîrü'l-hadîs* (I-XII, Dimaşk 1961-1963). Derveze'nin bu eseri sûrelerin nüzül sırasına göre düzenlenmiştir.

Bunlardan başka yayımlanmış önemli eserlerinden bazıları şunlardır: *Rivâyetü vüfûdî'n-Nu'mân* (Beyrut 1911); *Rivâyetü's-simsâr* (Beyrut 1913); *Muhtaşaru Târîhi'l-Arab ve'l-İslâm* (I-II, Kahire 1925-1926); *Dürüsü't-târîhi'l-Arabî* (Dimaşk 1932); *Türkiyyetü'l-hadîse* (Beyrut 1946); *el-Kur'an ve'l-Yehûd* (Kahire 1949; Beyrut 1979); *el-Kur'an ve'l-mer'e* (Sayda 1950); *Meşâkilü'l-âlemi'l-Arabî* (Dimaşk 1952); *el-Vahdetü'l-Arabiyye* (Beyrut 1958); *Târîhu Benî İsrâ'il min esfârihim* (Kahire 1377/1958, 1960; Sayda 1389/1969); *Me'sâtü Filistîn* (Dimaşk 1959); *Cihâdü'l-Filistîniyyîn* (Kahire 1960); *Târîhu'l-cinsi'l-Arabî fi muhtelifi'l-e'vâr ve'l-edvâr ve'l-aqtâr* (I-VIII, Sayda 1958-1963); *el-Arab ve'l-urûbe fi hikbeti't-teğallübî't-Türkî* (I-III, Dimaşk 1961-1963); *ed-Düstürü'l-Kur'ânî ve's-Sünnetü'n-nebeviyye* (I-II, Kahire 1386/1966, 2. bs.); *el-İslâm ve'l-iştirâkiyye* (Sayda 1967); *el-Mer'e fi'l-Kur'an ve's-Sünne* (Sayda 1387/1967); *Kıssatü'l-gazveti's-Sihyoniyiyye* (Küveyt 1970); *Neş'etü'l-hareketi'l-Arabiyyetü'l-hadîse* (Sayda 1972); *Qadiyyetü Filistîn ve'l-vahtetü'l-Arabiyye* (Sayda 1973); *el-Cihâd fi sebîlillâh fi'l-Kur'an ve'l-hadîs* (Dimaşk 1975); *el-Udvânü'l-İsrâ'îliyyi'l-ka'dîm ve'l-udvânü's-Sihyoniyi'l-hadîs* (I-II, Beyrut 1979); *el-Kur'an ve'l-mübeşşirûn* (Beyrut 1979); *Urûbetü Mısr kable'l-İslâm ve ba'dehû* (Kahire 1980); *el-Kur'an ve'l-mülhîdûn* (Dimaşk 1980, eser *Kur'an Cevap Veriyor* adıyla Abdullah Baykal tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir, İstanbul 1988); *el-Kur'anü'l-me'cid* (Sayda, ts.); *Asrû'n-nebî ve bî'e-tühû kable'l-bi'se* (Dimaşk 1946); *Sîretü'r-resûl* (Kahire 1948, 1965). Son iki eser Mehmet Yolcu tarafından *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı* adıyla